

Oponentský posudek na diplomovou práci

Bc. Václav Skořepa: Když vysokou školu nahradily byty: podzemní vzdělávání v socialistickém Československu a Polsku v 70. a 80. letech 20. století v komparativní perspektivě. Diplomová práce, FF UK, 127 s.

Diplomová práce se zabývá fenoménem neoficiálního vzdělávání v Československu a Polsku v 70. a 80. l. dvacátého století. V celkově devíti kapitolách se pokouší o srovnání vybraných samovzdělávacích iniciativ v obou zemích, nastiňuje jejich historické předobrazy, kontext jejich vzniku, způsob organizace, personální složení, motivace aktérů, témata přednášek a snaží se o posouzení jejich role v politické opozici a jejich vztahu ke komunistickému režimu. Metodologicky jde o historickou a srovnávací analýzu. Autor se náležitě připravil důkladnou heuristikou a konzultací dnes už relativně rozsáhlé literatury k tématu resp. k jeho širším souvislostem v obou srovnávaných případech. Z práce je zřejmá velmi slušná autorova obeznamenost s obecným historickým děním i konkrétním vývojem v oblasti tzv. nezávislého vzdělávání v době pozdních státně socialistických diktatur v Československu a Polsku.

Text DP je psán celkem přístupnou formou, je však vidět jednak jistá „nevypsanost“ autora a především patrně spěch při odevzdávání textu. Občasné vychýlení z vazby dané nedostatečnou kontrolou konečného textu by se ještě dalo tolerovat, o něco horší jsou časté krkolomné věty, které dávají smysl až po několikerém čtení a maximální dobré vůli čtenáře. Poznámkový aparát při svém úctyhodném rozsahu někdy vykazuje jisté nedostatky, např. při opakovaném odkazování je nestandardně uváděn pouze název nikoliv autor práce.

Cílem práce byl podle autora popis společných znaků i různorodosti nezávislého sebevzdělávání v obou zemích „v oblasti témat, organizace a personálního složení“ a dále pokus „problematizovat obecnou premisu o bytových seminářích... jako projev(u) opozičního smýšlení a součást(i) disidentské aktivity“. V. Skořepa se dále ptal po motivacích skupin i jednotlivců organizovat a účastnit se neoficiálních přednášek. V tomto ohledu pracoval systematicky a shromážděný materiál utřídil v maximálně přehledné formě dle vytyčených kritérií.

Problém je však podle mého názoru právě formulace výzkumných otázek. Takto položené jej nutí k jakési kvantitativní analýze problematiky, k níž však neexistuje dostatek kvantitativních dat, jež by umožnily agregovat sociálně relevantní údaje, jako např. počty studentů pořádaných kurzů, sociální a věkové složení, geografické rozložení apod. Jednalo se o neoficiální a režimem proskribované aktivity, dokumentace je tedy v mnoha případech kusá, často převažuje zpětný pohled vzpomínkového charakteru, který může být často zavádějící ve své reprodukci poněkud barvotiskových příběhů o hledání svobody a barevného světa v šedi normalizačního balastu. To však neposkytuje data pro relevantní sociálně-historické srovnání, jež se pak nutně pohybuje v rovině obecností typu: do r. 1980 byly podmínky v obou zemích „víceméně podobné“, vznikem Solidarity se situace zásadně změnila. Místy

tato snaha o obecné srovnávací výroky vede k chybným závěrům. Není např. pravda, že přednášky zahraničních lektorů se v Polsku nekonaly, pravda je, že měly mnohem menší samizdatovou publicitu, než v českém prostředí, avšak zejm. v druhé pol. 80. let byly významnou součástí kvazi-opoziční edukativní sféry a měly místy mezinárodní charakter, např. „letní školy“ ve spolupráci s newyorskou New School for Social Research. Podstatné však je, že míra (ne)přítomnosti zahr. lektorů není sama o sobě relevantním srovnávacím znakem.

Snaha o celkové srovnání velmi různorodých vzdělávacích aktivit, a to i v rámci jednotlivých zemí, činí výklad dosti nepřehledný. Systematické kapitoly (zejm. personální složení, motivace, témata) sice ukazují obdivuhodnou detailní autorovu znalost problematiky, ale ve výsledku jsou sáhodlouhým výčtem různých pramenných citací, záplavou jmen, institucí a souvislostí, jež se autor snaží logicky seřadit, jež ale i tak zůstávají srozumitelné ve svém celku pouze pro zasvěceného badatele v oboru a bez zvláštní přidané hodnoty. Závěry takto pojaté analýzy nutně zůstávají na povrchu a pohybují se na hranici banality resp. reprodukce samolibých kvazidisidentských narativů o tom, že „bytové přednášky jednoznačně nabízely informace nezatížené prorežimní ideologií a prostor pro svobodnou diskuzi. Poskytovaly tabuizovaná témata a různorodé přístupy“ (s. 109). Kde jsou např. vnitřní disidentské kritiky a la Petr Rezek, Zdeněk Vašíček, Sergiusz Kowalski či Piotr Wierzbicki, které tuto pochopitelnou leč sebeobelhávající útěšnost již tehdy nemilosrdně tepaly (objeví se jen náznakem ve zmínce o Bendově sebekritice z r. 1987)?

V horším případě jsou pak závěry zavádějící. Pracují totiž nutně se zjednodušujícími kategorizacemi: disent-šedá zóna-režim a z toho se snaží dovodit obecný závěr. „Zatímco disidenti vnímali setkání jako součást svých aktivit a postavení, pro lidi z tzv. šedé zóny nebo veřejnosti představovaly semináře často maximum osobní účasti na neoficiální sféře“ (s. 110). Jakoby reálně existovaly jasně ohraničené sféry a identity „dysentu“ a „šedé zóny“?! (Mimoходом pojem „šedá zóna“ se ustálil v roce 1988 jako termín sebekritické reflexe dysentu (J. Šiklová) vyjadřující mj. hlubokou skepsi o úrovni opozičního sebevzdělávání v 70. a 80. letech). Tyto kategorie jsou obecnými abstrakcemi, nelze je chápat substanciálně (ten byl v dysentu, ten byl v šedé zóně). Nevytvářejí prostor pro posouzení charakteru jevu „mezi dysentem a režimem“ protože všechno, co se týkalo tzv. nezávislého vzdělávání, bylo nutně rozkročeno „mezi dysentem a režimem“, vyhoceně by se dalo říci, že „dysent byl mezi dysentem a režimem“. Tyto kategorie také nevytvářejí příhodnou půdu pro smysluplnou komparaci. Zajímavé by byly pouze v případě, že by se staly centrem analýzy dobové sebereflexe aktérů, např. kdo by „in“ a kdo byl „out“ v chartistickém prostředí a jaké to např. mělo projevy v nezávislém vzdělávání, což se zde neděje.

S tím souvisí i výběr studovaných sebevzdělávacích aktivit. Co bude zařazeno a co nikoliv určoval autor, zdá se, podle dvou kritérií a) dostupnost alespoň nějakých pramenů či memoárové literatury b) spojitost tématu s dysentem. Což jej ovšem ve snaze zodpovědět základní badatelskou otázku po určení místa edukativních aktivit „mezi dysentem a režimem“ vhání do tautologické smyčky. Byly blízko dysentu, protože byly vybrány primárně

„disidentské“ či disentu bližší příklady. Pokud už byla vybrána např. Kampademie, která neměla příliš vzdělávací - nebyli tam přijímáni žádní studenti - ale mnohem spíše interně diskusní ale také zábavně únikový charakter, proč zde nejsou zahrnuty také např. formy polooficiálních seminářů na nejrůznějších státních institucích (např. tzv. Klausovy semináře ve St. bance čsl.), akademických institucích (zejm. některé ústavy ČSAV), zájmových svazech (ČSSM, Svazarm), servisních organizacích (Sportpropag), vzdělávací aktivity v rámci ekologického a mírového hnutí, Jazzové sekce, různých umělecké skupin ale i sportovních a branných oddílů (obrovský rozkvět zájmu o asijská bojová umění a filozofické směry v 80. I. rozvíjené samovzdělávací a samizdatovou formou), obrozovaného skautského hnutí, neformální vzdělávací aktivity různých odborných skupin (kupř. terapeutické, psychoanalytické aj. „alternativní“ směry tehdy jen neochotně uznávané státně socialistickými autoritami i oborovým establishmentem), nemluvě o církvích, nábož. společnostech a sektách. Takový přístup by umožnil ukázat širí dobových samovzdělávacích aktivit dalece přesahují ony „disidentské“ formy, které jsou námětem DP. Takto stanovené téma by však mohlo být námětem několikaletého kolektivního výzkumného projektu, nikoliv námětem DP.

V. Skořepa zpracoval značné množství materiálu zcela postačující jako základ pro absolventskou práci. Avšak chtěl-li postupovat komparativně, měl se soustředit na nějaký konkrétní, „kvalitativní“ problém z této oblasti, např. ony jím několikrát zmiňované formy lidskoprávní legitimizace vzdělávacích aktivit a podívat se na četné příklady konkrétního postupu (zákonné i neformální formy vyjednávání, kompenzace, ale i úspěšné vlivové intervence) členů lidskoprávní opozice v jejich snaze vzdorovat represivnímu režimu v jeho praxi diskriminace „disidentských dětí“. Mohl se např. zaměřit na rozbor jím také zmiňovaného identitního prvku vzdělávání a posoudit formy a způsoby národněhistorické „politiky paměti“ v opozičním vzdělávání v českém a polském prostředí, jeho rozsah, dosah, účinek, kontroverze s tím spojené aj. Mohl studovat některé vybrané příklady utváření svazků pospolitosti („inscenování autenticity“, „života v pravdě“, představy nepokrevního bratrství/sesterství, „pospolitosti osudu“, „společenství otřesených“ apod.) v nezávislých vzdělávacích projektech. Při takovém postupu by mohl patrně využít onen dosud opomíjený pramen magnetofonového záznamu, který ovšem i v jeho práci zůstává stranou pozornosti.

Závěrem bych rád zdůraznil, že V. Skořepa prokázal své badatelské schopnosti a trpělivost spojenou se srovnávacím výzkumem. Provedl obdivuhodnou heuristiku a nakonec dotáhl svou práci k úspěšnému konci dle ne zrovna šťastně stanovených cílů srovnávacího výzkumu. I přes výše uvedené výhrady podle mého názoru práce splňuje obsahové i formální nároky na závěrečnou diplomovou práci, proto ji doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení dobře.